

წინასიტყვაობა

ქართულ სალიტერატურო ენას მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს. ძველი ქართული სალიტერატურო ენა, რომელზედაცაა დაწერილი V—XI საუკუნეების საეკლესიო მწერლობის ძეგლები, საკმაოდ ჩამოყალიბებული და უნიფიცირებული ნორმების მქონე ენა იყო, თუმცა დიალექტური თუ სხვა წარმოშობის ფორმები მასშიც არაიშვიათად გვხვდება.

ახალი სალიტერატურო ქართული ძველი ქართული სალიტერატურო ენის გავრცელებაა. იგი წარმოიქმნა ძველი ქართული სალიტერატურო ენის განვითარებისა და გადამუშავების შედეგად. მისი შემდგომი განვითარება ხდებოდა ქართული კილოს საფუძველზე, რომელიც გაძლიერებული ქართული ფეოდალური სახელმწიფოს ახალი ცენტრის — თბილისის მიმდებარე ტერიტორიაზე იყო გავრცელებული. ახალი ქართულის წყაროდ ამ სახელმწიფოს მმართველი წრეებისა და მოსახლეობის განათლებული ფენების მეტყველებაა მიჩნეული. ეს მეტყველება წარმატებითაა გამოყენებული XII საუკუნიდან განვითარებული საერო მწერლობის საუკეთესო ნიმუშებში.

სალიტერატურო ენაში ახალი ნაკადის შემოჭრამ, ცოცხალი მეტყველების მონაწილეობის გაძლიერებამ ძველი ქართულის ნორმათა თანდათან ცვლა გამოიწვია და ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბებას სათავე დაუდო.

XVIII საუკუნეში ახალი სალიტერატურო ქართულის ჩამოყალიბების პროცესი დამთავრებულია. ამის ნიმუშებს სულხან-საბა ორბელიანის პროზისა და დავით გურამიშვილის პოეზიის ენა წარმოადგენს.

მაგრამ შემდგომ ანტონ კათალიკოსის ხელოვნურმა ორთოგრაფიულმა ნორმებმა, რომლებიც არ ემყარებოდა ენის ბუნებრივი განვითარების შესწავლას, მთელი საუკუნით შეაფერხა ახალი ქართული სალიტერატურო ენის წინსვლა.

ახალი სალიტერატურო ქართული მწერლობაში საბოლოოდ XIX საუკუნის მესამოცე წლებიდან მკვიდრდება. ეს დიდმნიშვნელოვანი მობრუნება ქართული სალიტერატურო ენის განვითარებაში ილია ჭავჭავაძის სახელს უკავშირდება.

სწორედ ამ დროიდან იწყება ჩვენში არსებითი ხასიათის მუშაობა სალიტერატურო ენის საცილობელ საკითხთა მოსაგვარებლად. ამ დროს გატარდა სერიოზული ორთოგრაფიული რეფორმა სალიტერატურო ენაში: სალიტერატურო ენამ ხელი აიღო ძველი ასოების ხმარებაზე.

შემდგომ ქართული მწერლობის, კერძოდ, ქართული პროზის განახლება-სა და განვითარებას, ქართული პუბლიცისტიკისა და ჟურნალისტიკის შექმნას სალიტერატურო ენის გამდიდრება და მისი გამოყენების ფარგლების გაფართო-

ება მოჰყვა. ლიტერატურულ საქმიანობაში ჩაებნენ საქართველოს თითქმის ყველა კუთხის წარმომადგენლები. ყველაფერმა ამან ხელი შეუწყო სალიტერატურო ენაში მოცილვე პარალელურ ფორმათა მომრავლებას.

ამ გარემოებას უკვე XIX საუკუნის მეორე ნახევარშივე მიექცა ყურადღება და ქართული სალიტერატურო ენის სადავო ფორმათა შესახებ პრესაში რამდენიმე საინტერესო წერილიც გამოქვეყნდა. საუკუნის ბოლოს ასეთი ხასიათის მუშაობას უკვე ასე თუ ისე სისტემატური ხასიათი მიეცა.

ამგვარი მუშაობა კიდევ უფრო გაცხოველდა ჩვენი საუკუნის დასაწყისში, ვანსაკუთრებით კი მას შემდეგ, რაც დაარსდა თბილისის უნივერსიტეტი (1918 წ.) და დასაბამი მიეცა ქართულ ენაზე მეცნიერების აღორძინებასა და განვითარებას.

ამის შედეგი იყო ის ფაქტი, რომ უკვე 1921 წელს გამოვიდა წიგნაკი „სალიტერატურო ქართულისათვის“ (54 გვ.), რომელიც წარმომადგენდა პროექტს ქართული ორთოგრაფიის სადავო საკითხთა მოსაგვარებლად. ეს პროექტი შეადგინა კომისიამ, რომელშიც შედიოდნენ: გ. ახვლედიანი, ვუკ. ბერიძე, ს. ვორგაძე, კ. კეკელიძე და აკ. შანიძე (თავმჯდომარე); კომისიის მუშაობაში მონაწილეობას იღებდა აგრეთვე დ. უზნაძე.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ქართული სალიტერატურო ენის საცილობელ საკითხთა მოსაგვარებლად წარმოებულ მუშაობას გეგმაშეწონილი ხასიათი მიეცა.

1925 წელს დაარსდა ცენტრალური სატერმინოლოგიო კომისია, რომელიც მეცნიერების სხვადასხვა დარგის ტერმინოლოგიების შემუშავებასთან ერთად სალიტერატურო ენის სადავო საკითხთა მოგვარებისათვისაც ზრუნავდა. ამ მხრივ წარმოებულ მუშაობის შედეგები გამოქვეყნდა კიდევ 1932—1933 წლებში ცალკე ნაკვეთებად (სულ 10 ნაკვეთი).

ცოტათი უფრო გვიან განათლების სახალხო კომისარიატთან შეიქმნა სპეციალური კომისია, რომელმაც გამოიმუშავა სალიტერატურო ენის სადავო საკითხთა მოწესრიგების ძირითადი პრინციპები და დაადგინა სალიტერატურო ენის ზოგიერთი ნორმა. ამ კომისიის სახელით 1936 წელს დაიბეჭდა ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების კრებული (84 გვ.).

სალიტერატურო ქართული ენის ამ ნორმათა საფუძველზე დამუშავდა „სასკოლო ორთოგრაფიული ლექსიკონი“, რომელიც 1941 წელს გამოიცა (206 გვ.); მეორე გამოცემა 1946 წელს დაიბეჭდა (262 გვ.), ხოლო მესამე — 1949 წელს (278 გვ.).

მუშაობა ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა უნიფიკაციისათვის შემდგომაც არ შეწყვეტილა. 1946—1948 წლებში საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმთან არსებობდა ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი კომისია, რომელმაც გარკვეული მუშაობა ჩაატარა სადავო საკითხთა მოსაგვარებლად. (კომისიის თავმჯდომარე იყო ს. ჯანაშია, თავმჯდომარის მოადგილე — ვ. თოფურია; ს. ჯანაშიას გარდაცვალების შემდეგ 1948 წ. კომისიის თავმჯდომარედ დაინიშნა აკ. შანიძე).

შემდგომ ქართული სალიტერატურო ენის საცილობელ საკითხთა შესწავლისა და ნორმათა დადგენისათვის წარმოებულ მუშაობას უფრო სისტემატური და გეგმაშეწონილი ხასიათი მიეცა. საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოსთან — მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის ხელმძღვანელობით — შეიქმნა თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი მუდმივი სახელმწი-

ყო კომისია, რომლის შემადგენლობაში შედიან ქართული მწერლობის, ლიტერატურისა და პრესის მუშაკთა, სამეცნიერო დაწესებულებათა და სხვა შესაბამის ორგანიზაციათა წარმომადგენლები და ქართული ენის საეციოლისტები.

კომისიის დანიშნულებაა „გაუწიოს ხელმძღვანელობა ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების პროცესს იმ მხრივ, რომ ქართული სალიტერატურო ენა სრულად იყენებდეს მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის პროცესში შექმნილ საგანძურს, იყოს მაქსიმალურად მონოლითური, ჭეშმარიტად ხალხური და ჭეროვნად მოემსახუროს ქართველ ხალხს, როგორც სოციალისტური კულტურის წინსვლის იარაღი“.

მეორე მხრივ, 1963 წლიდან საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტში შექმნილია ქართული მეტყველების კულტურის განყოფილება, რომელსაც დავალებული აქვს შეისწავლოს ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების პროცესში წარმოშობილი სადავო საკითხები და შეიმუშაოს ნორმათა პროექტები ამ საკითხთა მოსაგვარებლად. განყოფილების მიერ შემუშავებულ პროექტთა განხილვა დაკისრებული აქვს ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს; საბჭოს მიერ მოწონებული პროექტები გადაეცემა თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენ მუდმივ სახელმწიფო კომისიას განსახილველად და სათანადო დადგენილების მისაღებად. სახელმწიფო კომისიის მიერ დამტკიცებული ნორმები სავალდებულოდ ითვლება.

ენათმეცნიერების ინსტიტუტმა შეისწავლა მოსაგვარებელი საკითხები, გამოიყენა წინა წლებში დამუშავებული ნორმებიც ცალკეულ საკითხთა შესახებ და შეიმუშავა ნორმათა პროექტები, რომლებიც წარუდგინა თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენ სახელმწიფო კომისიას. კომისიამ განიხილა და დაამტკიცა ნორმები თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის პირველ რიგში მოსაგვარებელი საკითხებისა.

ქართული სალიტერატურო ენის ეს ნორმები, რომლებიც ახლა ქვეყნდება, მოიცავს ორთოგრაფიისა და მორფოლოგია-სინტაქსის, აგრეთვე უცხო ენებიდან სიტყვათა შეთვისების არაერთ საკითხს.

სულ კრებულში წარმოდგენილია 40 სტატია. თითოეულ სტატიაში მოცემულია საკითხის წარმოშობისა და განვითარების მიმოხილვა, ენობრივი ანალიზი და, ბოლოს, სათანადო დასაბუთება მიღებული ნორმისა. სტატიებში დამოწმებულია ქართული მწერლობის ძეგლებიდან, პრესიდან, სამეცნიერო ლიტერატურიდან თუ სახელმძღვანელოებიდან ამოღებული ნიმუშები საცილობელი პარალელური ფორმებისა.

თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის აქ წარმოდგენილი ნორმები ქართული ენის შესწავლის თანამედროვე მდგომარეობას ასახავს. ორიოდე გამოწვევის გარდა, სამეცნიერო ლიტერატურაზე მითითებები წიგნში წარმოდგენილი არაა მისი ხასიათის გამო.

სალიტერატურო ქართულის ნორმების განხილვისას თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი მუდმივი სახელმწიფო კომისიის მუშაობაში მონაწილეობას იღებდნენ კომისიის წევრები: გ. ჯავახიშვილი (კომისიის თავმჯდომარე), ირ. აბაშიძე, გ. ახვლედიანი, ალ. ბარამიძე, ნ. ბერძენიშვილი, შ. გამყრელიძე, ივ. გი-

გინეიშვილი (მდივანი), ი. გრიშაშვილი, ვ. თოფურიძე, გ. ლენინძე, ქეთ. ლომთათიძე (თავმჯდომარის მოადგილე), აკ. შანიძე, არნ. ჩიქობავა, გ. წერეთელი და, სხვადასხვა დროს, ი. დოლიძე, დ. მჭედლიშვილი და გ. ჯიბლაძე.

თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების შემუშავებისას ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს და თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენ მუდმივ სახელმწიფო კომისიას მსჯელობისათვის გამოყენებული აქვს სხვადასხვა ავტორის მოხსენებები.

თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დადგენის პრინციპებს საფუძვლად დაედო არნ. ჩიქობავას მოხსენების დებულებები.

ნორმებს სალიტერატურო ქართულის ცალკეულ საკითხთა შესახებ საფუძვლად დაედო მოხსენებები:

1. ნ. აბესაძისა:

ა) რუსულის გზით შემოსულ ея-ზე დაბოლოებულ სიტყვათა გადმოცემა ქართულში.

ბ) რუსულის გზით შემოსულ а-ზე დაბოლოებულ სიტყვათა გადმოცემა ქართულში.

გ) აღვიარებ თუ ვალიარებ? აღვიარე თუ ვალიარე? აღმიარებია თუ მილიარებია?

2. გ. ახვლედიანისა:

ა) я-ს შემცველ რუსულ და რუსულის გზით შემოსულ სიტყვათა გადმოცემა ქართულში.

ბ) ё-ს შემცველ რუსულ და რუსულის გზით შემოსულ სიტყვათა გადმოცემა ქართულში.

გ) უმახვილო ი-ს შემცველ რუსულ და რუსულის გზით შემოსულ სიტყვათა გადმოცემა ქართულში.

3. ივ. გიგინეიშვილისა:

ა) რიცხვითი სახელების მართლწერის საკითხები.

ბ) მოსაკვარებელი საკითხები ადამიანთა სახელების ბრუნებისას.

გ) თანდებულთა და თანდებულის სახელთა მართლწერა.

დ) სახელის შეწყობა ცალკე მდგომ თანდებულებთან და ზმნისართებთან ნათესაობითსა და მიცემითს ბრუნებში.

ე) პრევერბების ხმარებასთან დაკავშირებული საკითხები.

ვ) ჰ- და ს- თავსართების ხმარება ზმნებში.

ზ) -ევ სუფიქსიანი ზმნების ვნებითი გვარის ფორმათა წარმოება დროკილოთა მეორე ჯგუფში.

თ) ნთქამს თუ ნთქავს? ჩანთქამს თუ ჩანთქავს? ჩაუნთქამს თუ ჩაუნთქავს?

4. ვ. თოფურიძისი:

ა) -მე, -ვე, -ლა, -ლაც(ა) ნაწილაკიან სახელთა ბრუნება.

ბ) ნანათესაობითარი მსაზღვრელი სახელის შეთანხმება საზღვრულთან ბრუნვაში (წიგნს ამხანაგისას თუ წიგნს ამხანაგისა?).

გ) შერწყმული დანართის მართლწერა (სახლი-მუზეუმი თუ სახლ-მუზეუმი?).

დ) -ავ სუფიქსიანი ზმნების მართლწერა.

5. ვ. თოფურიძისი და ივ. გიგინეიშვილისა (ერთობლივად):

ა) ვ ბგერის შემონახვის, ჩართვისა და დაკარგვის წესები.

ბ) რთული სიტყვების (კომპოზიტების) დაწერილობა.

გ) სხვათა სიტყვის მართლწერის საკითხები.

6. ლ. ლეჟავასი:

მსაზღვრელი სახელის შეთანხმება საზღვრულთან მრავლობით რიცხვში.

7. ს. ყაუხჩიშვილისა:

ა) ბერძნულიდან და ლათინურიდან მომდინარე სიტყვათა დაწერილობა ქართულში.

ბ) ზედსართავი სახელების წარმოება ბერძნულიდან მომდინარე მა-ზე დასრულებულ არსებით სახელთაგან.

8. აკ. შანიძისა:

ა) 10-ს შემცველ რუსულ და რუსულის გზით შემოსულ სიტყვათა გადმოცემა ქართულში.

ბ) ევროპის ენებიდან მომდინარე Ia და lu ჯგუფებიანი სიტყვების გადმოცემა ქართულში.

გ) მიმართულებითი ბრუნვის დაბოლოება.

დ) წოდებითი ფორმის დაბოლოება.

9. არნ. ჩიქობავასი:

ა) სუბიექტის -ს ობიექტის მრავლობითობის თ-ს წინ (მათ ის აქვსთ თუ აქვთ? ის თქვენ გიგზავნისთ თუ გიგზავნით? ის თქვენ დაგიდგამსთ თუ დაგიდგამთ?).

ბ) ი- და ე- პრეფიქსებიანი ვნებითი გვარის ზმნების მრავლობითი რიცხვის ფორმათა წარმოება დრო-კილოთა II ჯგუფში (ისინი დაიმაღლნენ თუ დაიმაღლენ? დაემაღლნენ თუ დაემაღლენ მას? დაესწრნენ თუ დაესწრენ? შეეჩვივნენ თუ შეეჩვიენ მას?).

გ) სუბიექტის III პირის მრავლობითობის ნიშანი დრო-კილოთა პირველ, მეორე და მესამე ჯგუფებში (ისინი აშენებდნენ თუ აშენებდენ? იზრდებოდნენ თუ იზრდებოდენ? გაფითრდნენ თუ გაფითრდენ? მოვიდნენ თუ მოვიდენ? შეჰკითხებოდნენ თუ შეჰკითხებოდენ?).

დ) ერთპირიანი ვნებითი გვარის ზმნების ფორმათა წარმოება თურმეობით პირველსა და თურმეობით მეორეში (ვშობილვარ თუ შობილვარ? ვშობილიყავი თუ შობილვიყავი ან ვშობილვიყავი?).

ე) ორპირიანი გარდაუვალი ვნებითი გვარის ზმნების ფორმათა წარმოება თურმეობით მეორეში (შევჰკითხებოდი თუ შევჰკითხებოდა?).

ვ) ორპირიანი -ავ და -ამ სუფიქსებიანი ზმნების ფორმათა წარმოება თურმეობით პირველში (გაუბედავს თუ გაუბედა? მოუკლავს თუ მოუკლია? დაუბაძს თუ დაუბაძა? შეუსვამს თუ შეუსვია? უნახავს თუ უნახია?).

ზ) -ებ სუფიქსიანი გარდამავალი ზმნების ფორმათა წარმოება თურმეობით მეორესა და კავშირებით მესამეში (აეშენებინა თუ აეშენებია? აეშენებინოს თუ აეშენებინოს?).

თ) ორპირიანი გარდამავალი ზმნების ფორმათა წარმოება თურმეობით პირველსა და თურმეობით მეორეში (გაუტეხია თუ გაუტეხინია? გაეტეხა თუ გაეტეხინა?).

10. ს. ჯანაშიასი:

ა) ვერმანული ei დიფთონგის გადმოცემა ქართულში.

ბ) ზედსართავ სახელთა წარმოება ნასესხებ სიტყვათაგან -ურ სუფიქსით.

გ) მსაზღვრელი სახელის შეთანხმება საზღვრულთან ბრუნვაში (წითელი დროშის თუ წითელ დროშის?).

ქართული სალიტერატურო ენის ნორმებს დამატების სახით ერთვის ადამიანთა სახელების სარეკომენდაციო სია, რომელიც შემუშავებულია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხაზოგადობრივ მეცნიერებათა განყოფილების მიერ გამოყოფილი სპეციალური კომისიის მიერ. კომისიაში შედიოდნენ: ილ. აბულაძე, ნ. ბერძენიშვილი, ივ. გიგინეიშვილი, ი. დოლიძე (თავმჯდომარე), ვ. თოფურიცა, ნ. კეცხოველი, ქეთ. ლომთათიძე, აკ. შანიძე, არნ. ჩიქობავა, გ. წერეთელი. განმარტებითი წერილი „ადამიანთა სახელების სარეკომენდაციო სიის შედგენილობის შესახებ“ დაწერილია ივ. გიგინეიშვილის მიერ.

საცილობელ პარალელურ ფორმათა ნიმუშებში, რომლებიც სტატიებში მოყვანილი, ავტორთა ორთოგრაფიაა დაცული.

წიგნს ერთვის მასში განხილულ სიტყვა-ფორმათა ორთოგრაფიული საძიებელი.

სანამ ნორმები მთლიანად გამოიკემოდა ცალკე წიგნად, რამდენიმე სტატია დაიბეჭდა კიდევ. ამ ნორმათა საფუძველზე გამოქვეყნდა სხვადასხვა ავტორის რამდენიმე პოპულარული წიგნაკი ქართული მეტყველების კულტურის საკითხებზე და მართლწერის დამხმარე სასკოლო სახელმძღვანელო. ამ ნორმებს ემყარება მთლიანად „ქართული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონი“, რომელიც 1968 წელს გამოიცა.

ქართულ სალიტერატურო ენას დიდი ხნის ისტორია და მეტად მდიდარი ტრადიციები მოეპოვება. მასში ერთმანეთის გვერდით დღესაც მტკიცედაა დაცული სხვადასხვა ეპოქაში ჩამოყალიბებული ფორმები. ასეთი სალიტერატურო ენის ნორმათა უნიფიკაცია სიძნელეებთანაა დაკავშირებული. კერძოდ, ტრადიცია მძლავრად მოქმედი ფაქტორია ჩვენი სალიტერატურო ენისა. აქ წარმოდგენილ ნორმათა დადგენისას ტრადიციას ყოველთვის ექცეოდა სათანადო ყურადღება.

იმ საფუძვლების შესახებ, რომელთაც ემყარება სალიტერატურო ქართულის ნორმები, მკითხველი პასუხს იპოვის წერილში — „თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დადგენის პრინციპები“ — რომლითაც ეს წიგნი იწყება.